

بررسی الگوی تعامل خانواده در سیره‌ی رضوی

لیلا جهانگیری بابادی^۱

چکیده

در طول مراحل زندگی یک انسان، داشتن اخلاق همسرداری به دلیل نقش اساسی که در در تعاملات سازنده‌ی زن و شوهر می‌گذارد، بسیار مورد تأکید قرار گرفته است زیرا برای آن که انسان‌ها بتوانند در جامعه زندگی کنند و در کنار همسر خود آرامش داشته باشند به طوری که محصول زندگی آن‌ها فرزندی صالح باشد و خودشان نیز بتوانند در عرصه زندگی به رشد و بالندگی برسند و نهایتاً بتوانند در سایه‌ی زندگی در کنار هم بهتر خدا را بشناسند البته لازم است که همسران سبک زندگی خود را با توجه به معارف دین مبین اسلام مانند آیات قرآن و سخنان اهل بیت عصمت و طهارت و همچنین سیره و رفتار آن بزرگواران پی‌ریزی نمایند در این میان سخنان و رفتار و تعامل امام رضا (ع) از جایگاه والایی برخوردار است آنچه در این مقاله به روش کتابخانه‌ای و با ماهیت توصیفی-تحلیلی به نگارش در آمده آن است که با توجه به سخنان و رفتار امام رضا(ع) الگوی تعامل با خانواده یعنی همسر و فرزندان بیان گردد.

کلیدواژه: امام رضا(ع)، تعامل، خانواده.

۱- طلبه سطح دو حوزه علمیه فاطمیه(س) شهرستان کارون leila.jb388@Gmail.com

مقدمه

هدف خداوند از مبعوث نمودن، آخرین پیامبر الهی فرستادن دینی کامل و جامع برای هدایت انسان‌ها است. لذا معارف دین مبین اسلام تاثیر بسزایی در هدایت انسان‌ها دارد. البته لازم است. که افراد سبک زندگی، اخلاق و رفتار خود را با توجه به معارف دین مبین اسلام پی ریزی نمایند. در میان معارف دین مبین اسلام اخلاق شایسته و نیکو جایگاه عظیمی دارد. و به سبب همین اخلاق نیکو است، که افراد بهترین زندگی در دنیا و آخرت روزیشان میشود.

آمار طلاق و اختلافات خانوادگی از جمله مهمترین عواملی است که امنیت محیط خانواده را به عنوان هسته اصلی اجتماع تهدید می‌کند. به یقین یکی از دلایل عمده این نابسامانی‌ها دوری از نظام تربیتی قرآن کریم و اهل بیت عصمت و طهارت است. از مهمترین راهکارهای تربیتی قرآن برای حفظ بنیان خانواده تاکید بر الگو قرار دادن اهل بیت عصمت و طهارت در زندگی می‌باشد. محقق در این مقاله به روش کتابخانه ای و با ماهیت توصیفی در صدد آن است که سخنان و رفتارهای امام رضا(ع) در تعامل به خانواده یعنی همسر و فرزند بیان نماید.

با توجه به جست و جوهای انجام شده در این زمینه می‌توان به کتبی چون: الف) امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند از علی همت بناری ب) سیره اخلاقی امام رضا (ع) از طاهره بهره مند ج) صحیفه الإمام الرضا علیه السلام از علاء الدین حجازی را نام برد و مقالاتی چون: مردانی نو کننده، محمد حسین، خانواده ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی را یافت. وجه تمایز این مقاله با سایر موارد کار شده در این زمینه آن است که محقق در این مقاله به صورت خاص به تعامل حضرت رضا(ع) با همسر و فرزند می‌پردازد و از سایر موارد کار شده خاص و تخصصی تر می‌باشد.

۱- مفهوم شناسی

برای تفهیم صحیح مطالب لازم است. معنای کلماتی که در این مقاله نقش مهمی برای انتقال مفهوم به مخاطبان دارد بررسی شود.

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای: اهل خانه، اهل البیت، مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند، مجموعه خویشاوندان، خاندان، تیره^۱ کوچک ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر، و فرزندان آن ها است.^۲ خانواده از نظر اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می گیرد و با تولیدمثل، توسعه می یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۳ در جوامع انسانی، خانواده یا فامیل به گروهی از افراد گفته می شود که با یکدیگر از طریق هم خونی، تمایل سببی، یا مکان زندگی مشترک وابستگی دارند.^۴

۲- الگوی تعامل خانواده در سیره ی رضوی

خانواده با پیمان ازدواج پایه گذاری می شود و در ابتدا همسران ستون اصلی و حیاتی خانواده را تشکیل می دهند برای آن که این بنیاد مقدس در مسیر صحیح و سیر تکامل به سمت عاقبت بخیری حرکت نماید لازم است تا هر یک از زوجین سیره ی اهل بیت عصمت و طهارت را الگوی تعامل خویش در خانواده قرار دهند، از این رو در ادامه ابتدا تعامل حضرت رضا(ع) با همسر خویش و پس از آن با فرزندان بیان می گردد.

۱- معین، فرهنگ معین، ج ۴، ص ۳۶۵

۲- عمید فرهنگ عمید، ج ۲۰۱، ۵

۳- ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۰۲

۴- سایت ویکسپدیا

<https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%AF%D9%87>

۲-۱- تعامل با همسر

خانواده کانونی است که هر چه با صفا و گرم‌تر باشد. زندگی شیرین‌تر و توفیقات انسان بیشتر خواهد شد. از این رو امام رضا (ع) در اشاره به اهمیت این کانون به بیان برخی از عواملی که در صفا و گرما بخشیدن به کانون خانواده موثر است می‌پردازند. آن حضرت در سخنی نورانی هم به حسن رفتار در خانواده توصیه کرده و هم از نوع رفتار خود با همسرشان خبر داده اند^۱ و می‌فرمایند: «أحسن الناس يمانا أحسنهم خلقا و الطفهم بأهله و أنا ألطفكم بأهلي^۲» «کسی که ایمانش برتر از دیگران است. اخلاقش نیکوتر و به خانواده‌اش مهربان‌تر است و من نسبت به خانواده‌ی خود مهربان‌تر هستم.» در ادامه باتوجه به سیره‌ی گفتاری و رفتاری حضرت رضا(ع) شیوه‌ی صحیح تعامل با همسر(زوجه) بیان می‌شود.

۲-۱-۱- عفو و گذشت

رفتار مهرآمیز و مدارا با شریک زندگی و بخشودن خطای او، قوام بخش زندگی است. زندگی مشترک با تمام شیرینی‌هایش گاه با تلخی‌هایی روبه‌رو می‌شود که در این حال تنها خطاپوشی می‌تواند آرامش را به کانون خانواده بازگرداند. به ویژه زوج‌های جوان در هنگام مشاهده خطاهای یکدیگر باید با آرامش و سعه صدر پرده پوش خطاهای همدیگر باشند. صبر و شکیبایی، چشم پوشی از خطاها، تحمل و سازش همراه با ایثار و فداکاری به ویژه زوج، عامل ثبات و پایداری در خانواده است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ^۳» (به هر حال) با آنها مدارا کن و عذرشان را بپذیر، و به نیکی‌ها دعوت نما، و از جاهلان روی بگردان (و با آنها ستیزه مکن!) «عفو (پذیرش عذر) دیگران است. اگر کسی کار خطا و اشتباهی کرد، و از شما پوزش طلبید، عذرش را بپذیرید، و او را مورد

۱ - عطار دی قوچانی، مسندالامام الرضاء ، ص ۶۶۹

۲ - حجازی، صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۶۷

۳ - اعراف: ۱۹۹

عفو و بخشش قرار دهید؛ مخصوصاً اگر همسر شما باشد. و نیز دلالت بر سخت گیری نکردن نسبت به خانواده است.^۱

عفو و گذشت شایسته از نظر امام رضا(ع) گذشتی است که در آن دیگری سرزنش نشود؛ در تفسیر آیهی ۸۵ سوره ی حجر «فاصفح الصفح الجمیل» فرمودند: «صفح جمیل؛ گذشتی است که در آن مؤاخذه و عقاب نباشد»^۲ گذشت بدون مؤاخذهی اعضای خانواده از یکدیگر یکی از راهکارهای اساسی در جهت تحکیم نهاد خانواده است.

قرآن کریم به صلح و سازش و گذشت در روابط میان زوجین تأکید ویژه‌ای دارد. در این خصوص مرد مورد خطاب قرار گرفته و در مواردی که خطایی از زن سر می‌زند، به گذشت توصیه می‌شود. زیباترین بیان در این خصوص، آیه ۱۴ سوره مبارکه تغابن است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» «ای کسانی که ایمان آورده‌اید همانا بعضی از همسران و فرزندان شما هستند از آنها برحذر باشید و اگر عفو کنید و صرف‌نظر کنید و ببخشید (خداوند شما را می‌بخشد) پس همانا خداوند بخشنده و مهربان است.»

عفو به معنای گذشت و صفح به معنای ترک سرزنش و مغفرت به معنای از یاد بردن و به فراموشی سپردن است و این سه امر (عفو و صفح و مغفرت) سه گام در برخورد با خطاهای دیگران و از جمله همسر و فرزند است.^۳

روشن است که عمل به این دستورات اخلاقی، بخش وسیعی از کدورت‌ها و مناقشات خانوادگی را از میان خواهد برد و مودت و محبت فی مابین افراد خانواده خصوصاً زن و شوهر را تقویت می‌نماید. گذشت لازمه معاشرت به معروف است که خدای سبحان به آن در روابط خانوادگی فرمان داده و در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء فرموده است: «...وَ عَاشِرُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

۱- کلانتری، اخلاق زندگی، ص ۷۱

۲- عطاردی قوچانی، مسندالامام الرضاء، ص ۳۱۶

۳- قرآنی، تفسیر نور، ج ۱۰، ص ۸۸

بیشتر از این مبلغ را هم خودت میدانی. اگر میخواهی که خدا به تو برتری بدهد؛ پس انفاق کن از این نترسی که خدا بر تو سخت بگیرد یا تهیدست شوی.^۱»

۲-۲-۵-احترام

بی شک هر انسانی در هر مقطع سنی باتوجه به برداشتی که از ارزش و منزلت خویش دارد برای خود احترام و شخصیت قائل است. هر انسانی خود را دوست دارد و دوست دارد که مورد احترام دیگران واقع شود. کودک و نوجوان نیز هر چند به رشد اجتماعی و عقلاتی کافی نرسیده اند اما برای خود احترام قائل هستند بدین جهت رفتار احترام آمیز والدین نقش موثری در تربیت و رشد آنان دارد. در سیره امام رضا (ع) ایشان برای جواد (ع) احترام بسیار قائل بودند و از این شیوهی مؤثر در تربیت فرزند بسیار بهره می بردند. محمد بن ابی عباد که به تصویب فضل بن سهل امور نگارش حضرت رضا (ع) را برعهده گرفته بود می گوید: حضرت رضا (ع) همواره از فرزند بزرگوارش محمد با کنیه اُکه نزد عرب علامت بزرگداشت و احترام است نام می برد و می فرمود: ابوجعفر به من چنین نوشت و من به ابوجعفر چنین نوشتم با آنکه امام جواد (ع) در مدینه به سر می برد و کودکی بیش نبود حضرت رضا (ع) وی را بسیار احترام می کرد و نامه هایی که از حضرت جواد به وی می رسید با کمال بلاغت و نیکویی پاسخ می دادند.^۲»

۲-۲-۶-تربیت عقلانی

تربیت باید همه جانبه باشد. پرورش بعد عقلانی و شکوفا ساختن استعداد منطق و استدلال در فرزند یکی از مهمترین ابعاد تربیت است. منطقی بار آوردن فرزند سبب می شود درست بیندیشد، منطقی تصمیم بگیرد، منطقی رفتار کند و در صورت لزوم، بی هیچ هراسی از دیدگاهها و رفتارهای خود دفاع کند. سیره تربیتی حضرت رضا (ع) از این منظر نیز الگویی کامل برای همه رهروان آن حضرت است. بنان بن نافع نقل می کند که روزی مامون از جایی

۱ محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، الکافی، ج ۴، ص ۴۳

۲- بهره مند، سیره اخلاقی امام رضا (ع)، ص ۶۹

که حضرت جواد (ع) با کودکان بازی می کرد، می گذشت. کودکان از ترس میدان بازی را ترک کردند و تنها جواد (ع) آنجا ایستاد. مامون از او پرسید: چرا همراه بچه ها فرار نکردی؟ فرمود: گناهی مرتکب نشدم تا از ترس بگریزم و جاده هم تنگ نیست تا آن را برای باز کنم، از هر جا می خواهی عبور کن. مامون (از این پاسخ تعجب کرد و) پرسید: تو کیستی؟ حضرت در جواب فرمود: من محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام هستم^۱...

۲-۲-۷- صحبت نمودن

قدرت درک کودک اندک است و توان فهم معانی کلمات را ندارد. در عین حال سخن گفتن با او نشانه توجه والدین به اوست. کودک این توجه را نوعی اظهار محبت و ابراز عاطفه می داند و با تمام ضعف و نقصان، گاه با لبخند و زمانی با حرکات دست و پا به آن پاسخ می دهد. علاوه بر این، مشاهده چگونه سخن گفتن والدین، به ویژه حرکات لب، زمینه مساعدی برای آموزش سخن گفتن کودک پدید می آورد. کلیم بن عمران می گوید: به امام رضا (ع) گفتم: از خدا بخواه به تو فرزندی دهد. حضرت فرمود: من صاحب یک فرزند می شوم و او وارثم خواهد شد. هنگامی که امام جواد (ع) به دنیا آمد، حضرت رضا (ع) به اصحابش فرمود: فرزندی به دنیا آمد که شبیه موسی بن عمران شکافنده دریاست و مانند عیسی بن مریم مادرش پاک و مطهر است. راوی در ادامه می گوید: حضرت در تمام طول شب با او صحبت می کرد^۲.

پس لازم است پالدین به نوزاد که کمترین درک را نیز از شنیدن صحبت دارد صحبت نمایند تا توجه لازم را به فرزندشان نمود باشند.

۱- همت بناری، امام رضا (علیه السلام) و تربیت فرزند، ص ۲۱

۲- همان، ص ۲۲

نتیجه گیری

از آنجایی که خداوند انسان را کمال طلب آفریده است. انسان ها در زندگی روز مره کمال را در موارد مختلفی چون: درآمد بالا در، الگو گیری از سبک زندگی غربی و مدارک علمی بالا و گوناگون ... دنبال میکنند. و حال آنکه چون این کمالات مطابق فطرت انسانی نیست. باز هم او به دنبال موردی دیگر میرود تا در خود کمال را درک کند. اما این کمالات پوچ هستند. و هیچ گاه او در خود حس رسیدن به کمال را نمی یابد و حال آنکه فطرت انسان خدا جو می باشد. و تنها کمال و آرامش را در مواردی حس میکند که به خدا برسد. مطابق آموزه های اسلام بهترین راه برای رسیدن به کمال، اخلاق نیکو ما بین افراد خانواده خصوصا زن وشوهر است که ازهر نسبتی در خانواده به یکدیگر نزدیک هستند مسلما فردی که سبک زندگی و اخلاقش مطابق معارف دین است و در این دنیا مطابق بندگی خداوند عمل میکند. حال دلش خوب است زیرا فطرتش رسیدن به کمالات را درک میکند.

در میان معارف دین مبین اسلام سخنان و رفتارهای امام رضا(ع) از جایگاه والایی در زمینه ی تعامل با همسر و فرزند برخوردار است از مهم ترین نکات در رابطه با همسر داری از منظر ایشان میتوان به مواردی چون: جایگاه والی زن، عفو و گذشت، عیب پوشی از همسر و خودآرایی برای همسر را نام برد تا مردان نیز وظایف اخلاقی خویش را در زندگی بدانند. و در زمینه ی فرزندآوری میتوان به مواردی چون: احترام گذاشتن، تشویق نمودن، مراقبت نمودن، صحبت کردن را نام برد خصوصا که ایشان تنها یک فرزند داشته اند و در شرایطی که امام جواد(ع) از ایشان دور بوده است و این درس های بزرگی برای والدین در این زمینه دارد.

منابع

✽قرآن کریم

(۱) بابایی، علی، نقش اسلام در ایجاد آرامش در زندگی زناشویی، جامی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۷ ه.ش

(۲) بهره مند، طاهره، سیره اخلاقی امام رضا (ع)، قم، انقلاب، اول، ۱۳۹۷ ه.ش

(۳) حجازی، علاء الدین، صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، مشهد، ندای اسلام، ۱۳۹۸ ه.ش

(۴) حسینی، سید محمد، آیین همسر داری و آداب زندگی در اسلام، قم، اجر، اول، ۱۳۸۳ ه.ش

(۵) رحمتی، رحمت الله، فقه الرضاء، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، اول، ۱۳۸۹ ه.ش

(۶) ری شهری، محمد مهدی، کتاب دوستی در قرآن و حدیث، قم، دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ه.ش

(۷) طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، قم، الشریف الرضی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰ ه.ش

(۸) عطاردی قوچانی، عزیز الله، مسند الامام الرضاء، دار الصفوة، بیروت، لبنان، ۱۴۱۳ ه.ق

(۹) عمید، حسن، فرهنگ عمید، امیر کبیر، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه.ش

(۱۰) قرائتی، محسن، تفسیر نور، درس‌هایی از قرآن، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه.ش

(۱۱) کلانتری، علی اکبر، اخلاق زندگی، معارف، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۹ ه.ش

(۱۲) کلینی، محمد بن یعقوب، گزیده أصول الکافی (ترجمه حسن زاده) تهران، چاپ: اول، ۱۳۶۹ ه.ش

(۱۳) موسوی جزائری، نعمت الله بن عبدالله، قصص الأنبياء، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه.ش

۱۴) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الإسلامیة، چاپ ۱۰، ۱۳۷۱ ه.ش.

۱۵) مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، ترجمه: کمره ای، ج بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه.ق

۱۶) میرشاه جعفری، سید ابراهیم، رهیافتی به نظام تربیتی اسلام از نگاه صحیفه سجادیه (ترجمه حمید مقامی) بی جا، بی تا

۱۷) معین، محمد، فرهنگ معین، زرین، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ه.ش

۱۸) همت بناری، علی، امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند، قم، نور، اول، ۱۳۹۹ ه.

*سایت

ویکی پدیا

<https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%AF%D9%87>

*مقالات

مردانی نو کننده، محمد حسین، خانواده ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی (۲)، نشریه علوم تربیتی آذر ۱۹۱۳ - شماره ۲۹۸